

KADUNUD LÜHTER

Ma armastan väga suuri ja vanu metsi, kuhu võib ära eksida. Eksida päriselt, võtmata taskust telefoni, uurimata kaarti, mitte otsides koduteed, vaid uidades värskete silmadega ringi ja olles mõnuga eksinud. Niimoodi näeb rohkem ja saab tunda metsa palju selgema tajuga.

Mets on tohutusuur salapärane ja ilus elustik, kus kõik eluvormid on üksteisega seotud ja räägivad sinuga tuhandes keeles. Heida sambla sisse selili, pane silmad kinni ja nuusuta hästi aeglaselt, sama aeglaselt kui rohi kasvab, kuidas kõik lõhnad tasapisi muutuvad ja muutuvad ja muutuvad, tunne ennast osana vaimustavast tervikust. Leia sellest harmooniast üles need lihtsad ja naljakad asjad, mis tundusid ammuilma kadunud olevat.

PISARAD POLE KELLEGI OMAD

Käigumuster, mis kooreüraskitest puukoore alla jääb, näeb välja nagu piltkiri. Tegelikult need käigud ongi teated, sõnumid üraskite kohalviibimisest, nendesse on kirjutatud üraskipere elukäik ja sugupuu.

Üraskiema pääseb koore alla isase tehtud käiku pidi ja närib koorealuses säsis keskmise haude-tunneli. Tunneli külgedele närib emane lohukesed, millesse paigutab munad. Munadest koorunud ussikesed sarnased vastsed hakkavad külgakäike näsima. Alguses on need kitsad, aga vastsed kasvavad süües aina suuremaks ning tunnelid muutuvad järjest laiemaks. Kuidagimoodi tajuvad nad kogu tunnelite välja ning hargnevad vastavalt vajadusele. Kui mõned surevad, tõmmatakse jälle koomale. Mitte kunagi nende käigud ei lõiku. Kui vastsed on juba päris suured, närivad nad ennast koore alt välja ja lähevad pinnasesse nukkuma. Kevadel kooruvad nukkudest juba noormardikad ning eluring algab otsast peale.

Ühtlasi on see ka surmaring – looduses on nii, et kõik söövad kõiki ja kõik toidavad kõiki, kellegi surm on alati uus elu. Terve puu puhul hukkub enamik üraskeid juba päris alguses, kleepudes vaigu sisse kinni. Kulub väga mitmeid põlvkondi, enne kui puu nii nõrgaks jääb, et üraskid ta üle võtta saavad ja selle aja peale on üraskite suguvõsa tihtilugu ise juba liiga nõrgaks jäänud. Kõik on tasa-kaalus. Mõnikord surevad üraskid, mõnikord puud. Pisara võib poetada mõlemate mälestuseks.

SÜNAPTILINE SUHKUR

Taimed näevad, ehkki raske on taibata, mismoodi nad seda teevad. Silmi neil ju pole. Katsed aga kinnitavad, et nad tajuvad oma ümbrust väga üksikasjalikult, just nagu meie oma silmadega. Neil ei ole ka närve ega sünapseid, nagu loomadel. Sellegipoolest on taimedest leitud samu virgats-aineid, mis meie närvisüsteemis signaale edasi kannavad ja võimendavad.

Võibolla ei näe nad optiliselt nagu inimesed, vaid nende ümbrusetaju tuleb kõigi teiste meelte koostööst. Meeli on taimedel rohkemgi kui meil. Nad tajuvad ümbruse keemilist koostist, magnet-välju, õhurõhku ja -niiskust ning paljusid teisi asju, mille jaoks meie peame mõõteriistu kasutama.

Aga peamine toit on taimede jaoks valgus. Valguse muudavad nad suhkruteks, mis on lõppkokku-võttes kogu eluslooduse peamine energiaallikas.

JÄÄLIND TUISKAB LÄBI FANTOOMPLATVORMI

Need mu kirjutised siin ei ole seletused, mida pildid tähendavad, vaid märkmed sellest, mida ma ise neid pilte vaadates parasjagu mõtlen. Teie võite mõelda hoopis teisi mõtteid, niimoodi ongi elu huvitavam. Paljusus on elu oluline tunnus.

Looduses on hästi palju erinevaid maailmu ülestikku ja läbisegi. Lindudel näiteks on täiesti teistsugune omailm kui samblikel. Samblike eluruum on väga paikne hiigelsuur volditud tasapind, nemad suhestuvad mineraalide ja valgusega. Valgusest moodustavad nad suhkruid, mineraalidest lõhustavad fosforit ja teisi mikroelemente. Lõpuks, samblike surses, saavad nendest ainetest osa kõik eluvormid. Lindude omailm on aga ääretu õhuruum, kus nad võivad söösta, kuhu tahavad. Sellegipoolest puutub lindude ja samblike elu kokku. Samblike vahelt leiavad linnud omale toiduks nii mõndagi. Mõned isegi söövad samblikke või tassivad neid omale pesamaterjaliks.

Jäälind on aga tõeline nõidkütt, kes vilgubki pidevalt kahe maailma, vee ja õhuruumi vahet.

GRAVITATSIOON

Lõhnad on taimede WiFi, nende kõige olulisem maapealne suhtluskanal. Taimed on andekad keemikud. Nad oskavad moodustada väga erinevaid aineid ja kasutada neid sõnumite vahetamiseks.

Lõhnavate ainete abil saab läbi õhu saata teate teistele taimedele, et röövikute parv on liikvel ja tuleb putukamürke tootma hakata. Või siis kutset tolmeldavatele putukatele, et öitsemise aeg on käes ja hea hulk nektarit saadaval.

Lõhnavad sõnumid kostavad kaugele nagu linnulaul ja neid saab igaüks pealt kuulata. See võib ohtlik olla. Sellepärast saadavad taimed teateid ka juurestiku kaudu. Taimed, puud ja seemned on metsas omavahel juurestike ja niidistike kaudu ühenduses. See on nagu hiigelsuur internet. Maa-aluste kanalite kaudu saadetakse sõnumid on rohkem nagu erakirjad, neile igaüks ligi ei pääse.

SUURLINNA TULED

Looduslik ja tehisklik on tänapäeval lahutamatu kokku põimunud, inimtegevusest mõjutamata elukeskkondi enam ei ole. Suurlinn toob kokku tohutu kultuurilise mitmekesisuse, kuid elurikkuselt on ta armetult vaene. Metsas on aga iga mätas oma liigirikkuse ja eluvormide vaheliste seoste poolest tihedam kui Hongkongi ärikvartal.

Metsa mõista püüdes peame lähtuma hoopis teisest ruumiloogikast, vaatama otse ette ja üle õla, nii vasakule kui paremale, nii üles kui alla, kindlasti ka päris alla rohukõrte vahele, sambla alla ja lausa maa sisse (vähemalt vaimusilmas), sest maa all toimub metsas väga olulisi asju.

Peame ennast sisse mõtlema ka teistesse tempodesse, meie omast palju kiirematesse ja palju aeglasematesse. Sääse elu on üürike ja kiire, tema jaoks liigume me aegluubis. Puude elu laiub üle pikkade sajandite, nende jaoks me siblime nobedamalt kui sipelgad meie jaoks. Elusilmas kehtib väga palju erinevaid proportsioone, harmooniaid ja rütme. Teed juhatavad kooreüraskite piltkirjaga sildid.

SEENEVIHMA SERVER

Kõik, kes meid looduses ümbritsevad, on sama elusad kui me ise. Kõik, mis elab, hingab, sööb ja sigib, tunneb valu ja mõnu, tajub oma ümbrust, oskab oma käitumist selle järgi kohendada ning suhtleb teiste elusolenditega.

Suured taimemassiivid, metsad, muudavad ilmastikku ja oskavad isegi vihma esile kutsuda. Põua ajal hakkavad nad moodustama molekule, mis õhku tõustes muutuvad südameikeks, mille ümber õhuniiskus vihmapiiskadeks tiheneb.

PLANT PRIDE

Kas taimedel on eneseteadvus, kas neil on aimu enese olemasolust? Kindlasti. Ilmselgelt nad ei aja ennast kellegi teisega segi, tegutsevad oma parema enesetunde huvides ning suhtlevad teistega. Kas nad on päriselt teadvusel? See sõltub sellest, kuidas me teadvust kirjeldame ja sõnastame, mida me selle all mõtleme.

Nali on selles, et me ei oska veel sõnastada inimesegi teadvust ega seletada, kuidas see tekib. Me ei tea isegi, kas teadvus on materiaalne või mittemateriaalne nähtus. Küsimusele teiste eluvormide teadvusest oskame seetõttu vastata ainult oletuste ja eelarvamuste varal. Aga mõtteharjutusena on hea proovida kujutleda ennast väga teistsuguse teadvuse sisse, mis tajub, tunneb ja mõtleb hoopis teistmoodi, kui meie seda oskame. Ja mõtelda, et teadvuseid on kohutavalt palju ja väga erinevaid.

VIHMAMETSA SERVER

Üks taimse teadvuse iseärasusi on see, et taim ei tunneta ilmselt üksikisendi, vaid suurema grupi tasandil, neil tundub olevat pigem ühisteadvus. Metsas on kõik taimed omavahel ühenduses kas seeneniidistike või teiste suhtluskanalite kaudu. Nad trügivad omavahel eluruumi pärast ja koordineerivad oma tegevust kokkusobivama tervikkoosluse nimel.

Juurestike omavaheliste ühenduste kaudu toimub kaubavahetus, toetatakse liigikaaslast ja järeltulijaid. Koostööprotsesse on märgatud paljude liikide vahel. Seened näiteks vahetavad suhkrute vastu taimedele lämmastikku, fosforit ja haruldasi mineraale, sest ise nad fotosünteesida ja suhkruid teha ei oska. Nad on nagu kaevurid. Suhtluseks kasvatavad nad oma niidistikud taimejuurtega kokku ja moodustavad hiigelsuuri võrgustikke, mis võivad laiuda hektareid.

Suurim teadaolev elusorganism meie planeedil on ligi 10 ruutkilomeetril laiuv seen, kes elab Oregoni mägedes. Sama suur on Ülemiste järv.

KUUTÕVEROHI

Looduses valitseb külluslik mitmekesisus, aga erinevaid eluvorme võib ka vaadata kui ühtse elu-jõu musttuhandet avaldumisviisi. Nagu oleks üks kõikehõlmav elu, mis pidevalt muundub ja aina uusi vorme võtab. Kõik söövad üksteist, kõik suudlevad ja toidavad üksteist. Elutervikus ei ole leina, lein tekib siis, kui me enda tervikust välja rebime ja tähtsaks teeme. On keerlemine valus ja mõnus, elurõõmu otsatus muundumises. See on joovastav nagu Šiva tants eredas valguses ja kuupaistel.

HIRMU LÄBIMINE

Hirm on loomulik reaktsioon reaalsele ohule, mis sunnib meid keskenduma, et võtta vastu mõistlikke otsuseid, häda eest põgeneda või sellele vastu astuda.

Püsiv hirm on aga haigus, see nõrgestab ja halvab. Hirmutamist on valitsejad läbi aegade kasutanud oma võimu tugevdamiseks. Meedia näol ümbritseb hirmutamine meid igast suunast, hirmu tarbimine on muutunud sõltuvushäireks. Sõda, pandeemia, majanduskriis, väljasuremislaine ja kliimakatastroof on kõige magusamad klikimagnetid. Halvatuna ootame ahnelt järgmist hirmudoosi, selle asemel et lasta hirmu endast läbi nagu sõel ja vaadata, kas probleemidel on lahendusi.

TAEVA ATLAS

Maa-alused seeneniidistikud on nagu torud, mille kaudu taimed omavahelist kaubavahetust peavad, ja nagu juhtmed, mille kaudu nad suhtlevad. Seda hiigelsuurt ja tihedat võrgustikku on internetitermineid laenates hakatud Wood Wide Webiks kutsuma. Metsas on väga palju seeni ja väga palju taimi omavahel ülekattuvas ühenduses, umbes nagu närvivõrgustikud meie peas. Neid ühenduspunkte, kus taimejuured ja seeneniidistikud on kokku kasvanud, võib kõnekujundi tasandil võrrelda sünapsidega meie närvisüsteemis. Aga võibolla mitte ainult kõnekujundi tasandil. Kujutlusvõimet pingutades on metsa teadvust omale väga lihtne ette kujutada.

Suurem osa seene elust jääb meie silme alt välja, maa alla või puu sisse. Kübar, mida meie näeme, on seene viljakeha, mille ta paljunemiseks õhu kätte kergitab. Kübarad on ka täiendavad kontaktipinnad teiste eluvormidega. Neid söövad loomad, linnud ja putukad ning seen mõjutab neid oma kehaga, oma koostisega. Inimesed söövad mõnesid seeni justnimelt selleks, et nende abil muuta oma teadvust. Mida seened ise sellest teavad?

Paljud seened elavad loomades, näiteks sipelgates, ning oskavad mõjutada nende teadvust väga üksikasjalikult, muutes looma käitumist seene paljunemiseks sobivas suunas. Seened elavad ka inimestes, poevad me küünte sisse ja naha alla, moodustavad kolooniaid ja tsivilisatsioone. Nende mõjust ei tea me kuigi palju. Märkame enamasti siis, kui tegemist on ülekäte läinud seenhaigusega. Mõju võib olla aga palju kaudsem, avaldudes teiste meid asustavate eluvormide kaudu, näiteks tehes elu mõruks mõnel hukatuslikul bakteriliigil.

Maa peal pole kohta, kus seeni ei oleks, kõik on nendega läbipõimunud ja tihedas vastastikuses suhtes. Sellepärast ongi seen nii ikooniliseks muutunud, kordudes motiivina kiviaegsetel kaljumaalingutel, šamaanitrummidel, kuni 19. sajandi varspistes tikitud köögirättideni. Seenestik on nagu elusilma kaart, mikrokosmiline maailma mudel.

UPPUNUD JÄRVED

Kui kliima soojeneb, liustikud ja jäämäed sulavad, siis veetase tõuseb. Mõistagi ohustab see inimsivilisatsiooni ja meie harjumuspärast elulaadi. Kas me peaksime hirmu tundma? Äkki parem midagi ette võtta? Kui meie elulaad ja harjumused niikuinii muutuma peavad, siis äkki muuta neid, enne kui häda sunnib?

Harjuda ümber, heita sambla sisse selili, panna silmad kinni ja nuusutada hästi aeglaselt, sama aeglaselt kui rohi kasvab, kuidas kõik lõhnad tasapisi muutuvad ja muutuvad ja muutuvad, tunda ennast osana vaimustavast tervikust. Leida sellest harmooniast üles need lihtsad ja naljakad asjad, mis tundusid ammuilma kadunud olevat.

Kõik võtab aega. Rohi kasvab ja metsad taastuvad aeglaselt, aga aegamööda õpime viisakalt käituma ja olema tänulikud. Õpime tundma, mõtlema ja tegutsema nii, et meie kõrval jääb ruumi ka teistele eluvormidele, ilma kellela me toime ei tule. Loomed uued lood ja laulud, mida laulda koos kõige elavaga ja mis juhatavad paremaid teid kui need, mis seni on sisse tallatud.

PEETER LAURITS • MISKI ON KÕIGEGA SEOTUD • Eesti Loodusmuuseum 2022

See on näitus, mis pakub uusi viise looduse nägemiseks. Nähtamatud ja vaevu aimatavad protsessid on looduses palju olulisemad kui silmaga nähtavad ja käega katsutavad. Mulla alla, kus keeb pulbitsev elu, me pilk naljalt ei küüni. Märkame ainult väga väikest osa sellest, kuidas elusilmas kõik kõigega seotud on. Teiste eluvormide teadvelolek, nende omavaheline suhtlus ja vastastikused mõjud jäävad me meelte ulatusest välja. Siit edasi aitavad teadmised ja kujutlusvõime. Mida ei saa näha, seda saab kujutleda.

Peeter Laurits (sünd 1962) on õppinud Tartu ja Leningradi Riiklikes Ülikoolides, Eesti Humanitaarinstituudis ning New Yorgi International Centre of Photography's. Ta on rikastanud fotograafilisi väljendusvahendeid ning avardanud foto rolli Eesti kultuuriruumis. Üheksakümndatel tegeles ta DeStudio koosseisus meediakriitiliste mängudega, kuid pöördus peagi süvaökoloogiasse ja kolis metsa. Praegu on ta loomingu keskmes posthumanistlik eetika. Laurits on teinud isiknäitusi nii Londonis, Berliinis, Moskvast kui Chiang Mais, ta töid on ostetud muuseumitesse ja erakogudesse ning tellitud monumentaalteoseid avalikku ruumi. 2017 kutsuti ta Tartu Ülikooli vabade kunstide külalisprofessoriks ning aastast 2021 kureerib ta rahvusvahelist teadus- ja kunstisümposiumi Biotoopia.

Kuraator:	Ulla Villem
Konsultant:	Tiina Määrmann
Trükk:	Siim Vahur , Artproof Aleks Märtsen , Elavad Pildid
Heli:	Ann Reimann Veljo Runnel (pisisõudurid, nahkhiired, ritsikad, vihm ja tuul)
Animatsioon:	Maido Hollo , Tolm stuudio
Sirm:	Rein Thetloff
Keeletoimetus:	Leelo Laurits
Ingliskeelne tõlge:	Kristi Lahne
Venekeelne tõlge:	Anna Mar
Montaaž:	Siim Soop

TÄNAN ABILISI

Loodusmuuseumi inimesi, kellega on tohutult kerge ja meeldiv koostööd teha

Biotoopia tiimi ja kogukonda, kes mu nina niiske ja kõrvad kikkis hoiavad

Tiina Määrmanni, kes inspireeris, degusteeris ja aitas mõtestada

Leelo Lauritsat, Karina Taltsi, Maria Hansarit ja Uku Lauritsat, kes on üldse kõiges süüdi

Hylesinus fraxinit, Ips typographus ja teisi usinaid putukaid, kelle maailmast ma olen katkeid näpanud

Jäälindu, asparaaguseid ja kõiki teadvusele tulnud eluvorme

Tänavust Veneetsia Biennaali, mis üle hulga aja näitas, et kunst võib ka ilus, mänglev ja napakas olla

Kalevi Kulli ja Marek Tamme, minu eeskujusid, kes alati lahkelt nõu ja teadmisi jagavad

Andreas Weberit, Ewa Domanskat, Vicente Rajat, Paco Calvot, Monica Gaglianot, Suzanne Simardi, David Rothenbergi, Emanuele Cocciat, Iain McGilchristi ja Merlin Sheldrake'i, kelle teadustööd, raamatud, esinemised ja kirjad mind alatasa värskete ideedega toitnud on

Iris, Villem ja Tormi Sikku, kes aitasid tekste lapsekeelsemaks toimetada